

Skopos Kuramını Yeniden Anlamak: Skopos Kuramında Amaç Kavramına Geniş Ölçekli Bir Bakış

Reunderstanding of Skopos Theory: A Large Scale View to the Concept of Purpose in Skopos Theory

Nesrin Şevik* – Mehmet Gündoğdu**
Muharrem Tosun***

Öz

Çeviribilimde etkin bir rol oynayan Skopos kuramı çeviride erek odaklılığı öne çıkaran bir kuram olmakla birlikte, kuramın bilimsel anlamda ağırlık noktasını çeviride amacı incelemesi oluşturmaktadır. Kuramın öncüsü olan Alman çeviribilimci Hans J. Vermeer'in (1984) çevirinin hedef ve/veya amacını çeviribilim terminolojisi bağlamında Yunanca "Skopos" kavramı ile karşılaşması tesadüf değildir. Bu çalışmada Yunanca hedef anlamına gelen Skopos'un kökeni, ilk anlamı ve tarihi serüveninde uğramış olduğu anlamsal değişiklikler ele alınacak olup, çeviribilim alanında çok tartışılan bir kuram olan Skopos kuramıyla ilgili yanlış anlama ve uygulamalar farklı bir bakış açısıyla irdelenecektir. Yine bu çalışmayla kavramsal köklerine inilmeksizin genel olarak ereklilik (finalistik) bağlamıyla değerlendirilen ve salt amaca yönelik anlaşılan Skopos kuramının, sadece erek metin üzerinden bir amaçla anlaşılamayacağını ve şimdiye dek süregelen yanlış anlaşılmasının düzeltilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Skopos, telos, erek, amaç, hedef, çeviribilim, Aristoteles, Stoacılık

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü (nsevik@sakarya.edu.tr)

** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Alman Dili Bölümü (mgundogdu@mersin.edu.tr)

*** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü (mtosun@sakarya.edu.tr)

Abstract

Skopos theory playing an active role in Translation Studies has a target oriented approach. This theory focuses and prioritizes the purpose in translation in terms of scientific orientation. It is not a coincidence that Hans J. Vermeer (1984) who is a German Translation Studies scholar and the pioneer of this theory chose the Greek concept “Skopos” as the equivalent of the target and/or purpose in terms of translation studies. The concept of Skopos meaning target in Greek, its etymology, its original meaning and its semantic changes occurred throughout history are going to be held, and misunderstandings and misapplications related to Skopos theory are going to be examined with a different perspective in this article. This article aims at correcting the misunderstanding of Skopos theory evaluated with its finalistic context without examining its conceptual roots and understood as a term referring to the purpose, and claims that this theory cannot be understood merely as a purpose on the basis of target text.

Keywords: Skopos, telos, target, purpose, goal, translation studies, Aristotle, Stoicism

Giriş

H.J. Vermeer'in geliştirdiği "Skopos Kuramı" çeviri sürecinde amacın belirleyiciliğini ve üstünlüğünü ön plana çıkarmış ve modern çeviribilimin rotasını erek odaklılık olarak belirlemesinin öncülerinden biri olmuştur. Vermeer'in kuramının adı olan ve Yunanca *amaç* anlamına gelen Skopos sözcüğü, kuramcı tarafından Almancaştırılmaksızın Yunanca aslıyla kullanılmıştır. Vermeer'in bu yaklaşımı, kuramın diğer dillere de aynı şekilde aktarılmasına ön ayak olmuş ve "Skopos" terimi çeviribilim alanında evrensel bir değer kazanmıştır. Tüm dünya ülkelerinde "Skopos" terimi diğer kuramların aksine, ilgili dile çevrilmeden direk olarak alınmaktadır.

Yunanca bir sözcük olan "Skopos" kavramının, sözcük düzeyinde "amaç" anlamını taşıdığı bilirse de, kuram Türkçeye 'Amaç Kuramı' olarak değil 'Skopos Kuramı' olarak geçmiştir. Kuramın temelini oluşturan ve Farsça bir sözcük olan *amaç* sözcüğü Arapça *hedef*, *gaye*, *maksat*, *kast*, Antik Yunanca *telos* manasına gelmekle birlikte, asıl karşılığını 1935 yılında Öz Türkçe kelime olarak dilimize giren *erek* kavramı ile bulmuştur. Skopos sözcüğünün terimsel anlamı konusunda Türkçede var olan belirsizlik, diğer dillerde de benzer şekildedir. H.J. Vermeer (1990), Skopos teriminin çeviribilim içindeki anlamlarını Ziel, Zweck, Funktion (amaç, hedef, işlev) olarak üçlü bir kavram dizisiyle eşitlemiştir. Her ne kadar "Skopos Kuramı" amacın üstünlüğü kuramı olarak bilirse de, Skopos teriminin tek başına amaç sözcüğüyle karşılanması söz konusu değildir. Skopos teriminin amaç terimiyle birebir özdeşleştirilemeyip, tersine amaç, hedef ve işlev sözcükleriyle, ya da Arapça hedef, gaye, maksat, kast sözcükleriyle karşılanmasının temeli, Antik Yunana kadar gider. Antik Yunanda özellikle Aristoteles'in erekbilimsel yaklaşımında öne çıkan "amaç", yalnızca sonuca dayalı, finalistik (erekli) bir anlam taşımamakla beraber kavramının, fail nedene dönen ve fail nedenin dönüşüm hali olan bir özelliği vardır.

Skopos Kavramı ve Kuramın Kökleri

Skopos kavramının sorgulanmasına dair rastladığımız tek eser Roswitha Alpers-Gölz'e ait olan "Der Begriff [Skopos] in der

Stoa und seine Vorgeschichte" (1976) adlı eserdir. Alpers-Gölze kavramı, hem tarihsel süreç içerisinde hem de anlamsal boyutta sorgulamıştır. Skopos (σκοπός) kelimesinin *Nişancının hedefi* olarak somut anlamının, kelimenin kökeninden türemekte olduğunu dile getiren yazar, Σκεπτομαι (skeptomai- bakmak, incelemek) ve σκοπός (Skopos- amaç, hedef) sözcüklerinde bulunan Yunanca kelime kökü σκεπ (skep)'in, anlamsal bakımdan σχέπας "Schutz" sözcüğüne ait olmadığını, aksine indogermanistik kök olan "gözetlemek, dikkatlice incelemek/ bakmak"ın değişikliğe uğramış hali olduğunu söyler. Bu kökten türeyen kelimelerin: eski Hintçede "görme", "gözetleyici"; Latince "görmek", "bakmak"; eski yüksek Almancada "gözetlemek" olduğunu belirten yazar, Skopos'un spesifik anlamının kelime yapımında ortaya çıktığını belirtir. Yazara göre biçimsel olarak, fiilden isim türeterek eylemde bulunan özneyi tarif eden ve sondan vurgulu kökten türeyen "Nomina agentis" modeline ait olan Skopos, bu bağlamda "hedef" (Ziel) kelimesine değil, bilakis "nomina agentis" tipi olan "gözcü" (Spaeh) kelimesine uygun düşmektedir, ki bu da kelimenin *gözetlemek, bakmak* fiilinden geldiğini ortaya koymaktadır. Aynı kelime grubuyla yapılan benzer kelime türetmelerinde ve bunlardan oluşturulan yeni kelimelerin, artık eylemde bulunan bir özneyi işaret etmediğinin, aksine edilgen bir anlam içerdiklerinin birçok örneği olduğundan, Nomina actions (fiilden isim yapma, örneğin "ayırma-ayırma) ya da rei actea (bir eylemin sonu) türleri arasındaki fark belirsizleşmektedir. Bu tür durumlarda Nomina rei actea'nın tersine eylemin sonucu değil, aksine eylemle ilişkili olan nesne söz konusudur. Yazara göre bu modele dayanarak Skopos ilk olarak „hedef“ ve daha sonra bir nişancı için (ok sporcusu veya cirit atıcısı) "dikkatle baktığı/incelediği şey, nişan alınan, hedeflenen", yani "hedef, nişangah" anlamını kazanmış olabilir (Alpers-Gölz, 1976; 3).

Skopos sözcüğünün etimolojik incelemesi için arkeolojiden yararlanan yazar sadece birkaç canlandırma ve tasvire ulaşabilmiştir. Bu tasvirlerden ilki dini-siyasi bayramda yapılan bir yarışmada *bir hedefe cirit atma* ile ilgili çeşitli vazo grafikleridir. Diğer bir veri ise okçuluğu resmeden tarihi vazo veya testi üzerindeki *okçuların he-*

def aldığı nesne ile ilgili canlandırmalardır (Alpers-Gözl, 1976:4-5). Her iki örnekte Skopos, hedef alınan nesneyi tanımladığından, bu örnekler doğrultusunda Skopos'un daha rastlanılan bu ilk kullanımında *hedef* manasına geldiği söylenebilir. Fakat burada hedef, öznenin gerçekleştirdiği eylemin varacağı son olmaktan ziyade, bu eylemlerin isabet edeceği ilgili nesnelere üst kavramı (Skopos) anlamındadır. Cirit atmada Skopos'un daha ziyade *kalkan* (Schild) olarak, okçulukta *nişangah* (Zielmarke) olarak betimlenmesi bu iddiayı destekler niteliktedir.

Tarihi vazo ve testi üzerindeki bu tasvirlerden yola çıkarak Skopos'un *karşıda bulunan ve isabet edilmeye çalışılan* bir nesneyi betimlediği görülür. Bu sonuç ise kavramın anlamsal olarak *varılmak istenen son olarak varlığı özne tarafından önceden görülebilen, incelenilebilen, analiz edilebilen, belirli ve aleni olan şey* şeklinde tanımlanmasını olanaklı kılmaktadır. Skopos sözcüğü için olanaklı olan bu tanım çeviribilimdeki Skopos kavramının anlamsal yapısıyla net bir örtüşme sağlamamaktadır. Çünkü Skopos kuramında 'Skopos' ile amacın öne çıkmasıyla soyut bir durum ifade edilirken, kavram ilk anlamıyla bir nesneyi isabet ettirmek bakımından somut bir duruma gönderme yapmaktadır. Çeviribilim bağlamında bu nesne özne tarafından önceden gözlemlenebilen olgular olan erek dil-kültür olabilir, fakat erek metin önceden incelenmek, gözlemlenmek ve analiz edilmek olanağına sahip değildir. Bitmiş bir şekilde var olmak bakımından bir olasılığa sahip olmayan erek metin bağlamında bir Skopos'dan bahsetmek ise mümkün değildir.

Bu şekildeki resim tasvirlerinin yanı sıra yazılı belgelerde de Skopos sözcüğüne rastlanılır. Öyle ki Homer'in bazı eserlerinde Skopos'u cirit atma bağlamında ele aldığı yazılı belgeler mevcuttur. Ayrıca 'ulusal bayram oyunlarında uzaktan atış' şeklinde oynanan bir oyun olduğu da belirtilmektedir. Homer, Odesa destanında okçuluk yarışı bağlamında Skopos'u ele almıştır. Odeyus'un bir diyalogunu yorumlayan Wernicke, okun Yunan destanında bir savaş aracı olarak bilindiğini ama alışı gelmedik olarak daha önce baltanın deliği anlamına gelen Skopos kavramının bu eserde bir insan için kullanıldığını, yani insanın burada bir nişangah olarak kullanılmakta olduğunu belirtir. Aynı şekilde İlayda destanında

da Homer okçuluk müsabakası bağlamında Skopos'u ele almıştır ama bu kez hedef başkadır, ayaklarından bağlanmış olan yaşayan bir güvercindir, yani burada da dikkati çeken Skopos sözcüğünün yine yaşayan bir canlıyı nitelemesidir (Alpers-Gözl, 1976:8-10). Görüldüğü üzere resim tasvirlerinin yanı sıra yazılı belgelerde de Skopos, hedef anlamında kullanılmış olmakla beraber, süreci nitelemesinden ziyade sonuçta denk gelinen, hedeflenen nesne bağlamındadır. Ama gerek yazılı, gerekse de resimsel tasvirler olsun Skopos'a bir anlamda hedefin önceden incelenmesi, hedefin önceden nişan alma bağlamında gözlemlenmesi anlamı yüklenebilir. Skopos sözcük olarak var olabilmek adına *onu nişan alan bir özneye ve isabet edilecek bir nesneye* ihtiyaç duyar.

Antik Yunan'da Skopos kavramının yerine kullanılan bir kavram da Telos'dur. Anlamsal olarak Skopos'tan kısmen farklı bir özellik taşıyan, fakat çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılan ve biri olmadan diğerinin söz konusu olamayacağı bu kavram çifti arasında ince bir nüans bulunmaktadır. Nişangah anlamını taşıyan Skopos'a karşın Telos erekli bir duruma işaret etmektedir ve bu anlamda nişangaha isabet ettiren herkes *Telosuna* erişmektedir. Bu bağlantının en iyi örneğine Stoacılık döneminin düşünürü olan Panaetius'ta rastlarız. Panaetius Skopos'u (Alpers-Gözl, 1976; 18), nişancının nişangahı olarak gözlemlenebilen nesne anlamında, Telos'u ise nişancının hedefe ulaşması anlamında kullanmaktaydı ve Telos'a, nişangaha isabet ettiren herkes ulaşabilmekteydi.

Alpers-Gözl'ün yaptığı araştırmadan çıkan sonuç, Skopos kavramının çok genel olduğu ve bu nedenle çeşitli biçimlerde anlaşılabilme ve ele alınmaya müsait olduğudur. Kimi zaman nişangah olmak bakımından ya okçuluk amacıyla yapılan ot balyası ya da ağaç parçaları gibi nesnelere, kimi zaman da günlük kullanım eşyaları olmak bakımından baltalar, levhalar gibi işe yarar nesnelere 'Skopos' anlamına geldiği görülmektedir.

Skopos'un bu şekildeki somut durumunun yanı sıra soyut durumu da mevcuttur. Yine Homer'de Skopos'un mecazi kullanımına rastlanır. Homer'in bu kullanımını Leumann Yunancadan şu şekilde çevirmiştir;

“Kral bize hedeften ve beklentilerden uzaklaşmamayı söyledi”

Örnekten de anlaşılacağı üzere Skopos kavramı, somut bir nesne durumundan soyut bir ide durumuna doğru anlamsal bir kayma yaşamıştır. Çünkü nesnel bir amaçtan ziyade öznel bir amaç ve anlamsal olarak öznenin niyetinin ön planda olduğu bir durum söz konusudur. Dolayısıyla Skopos ikinci anlamını kazanmaya başlamış ve kazandığı bu anlam eserin yazarı tarafından mecazi olarak nitelendirilmiştir.

Homer’in dışında Eshilos, Sofokles, Pindar, Kseneofon, gibi filozofların da Skopos’a eserlerinde yer verdiği ve bu eserlerde kavramı daha ziyade okçuluk ve cirit atmada kullanılan *nişangah* şeklinde ele aldıkları görülmüştür. Bu filozoflar dışında Antik Yunan’ın iki önemli filozofu Platon ve Aristoteles de Skopos kavramını ele alanlardandır.

Platon’da Skopos, insan davranışlarındaki doğruluk ve yanlışlıkla ilgilidir. Alışagelmış anlamı olan hedeften farklı olarak Skopos’un yeni bir kavrayışı ortaya çıkmıştır; insanın hayatını ve eylemlerini ölçüleyen, düzenleyen yeni bir anlamı vardır artık. Gorgias eserinde Sokrates’in bu manaya gelen talepleri göze çarpmaktadır (Alpers-Gözl, 1976;30).

Platon’da, Skopos’un nesneden insan eylemine kaydığı sonucu çıkarılabilir. Platon’a kadar somut nesnelere ad olarak verilen Skopos, Platon’la birlikte insan eylemlerini temel alan bir kavram olmak bakımından Platon etiğinde kendine yer bulur. Eylemden kasıt, sadece kişinin hal ve hareketleri değil, aynı zamanda düşüncesinin doğru sözcükle buluşmasıdır. Düşüncede doğru ile buluşan insan, zaten doğru davranış sergileyecektir. Doğru davranışta bulunan insan, doğru hedefe ulaşacak olan kişidir. Dolayısıyla Platon’da Skopos sadece tinsel bir eylem değil, bilakis eylemin hedefidir. Bu açıdan bakıldığında Skopos, insanın eylemleri esnasında göz önünde bulundurmada zorunda olduğu şeydir. Dolayısıyla Skopos yeni anlamsal kazanımında bile aslında ilk anlamını korumuştur; hedef alınan neyse Skopos odur. Platon’da Skopos, insanın, insan eylemlerinin ve ifadelerinin hedefidir. Fakat Platon’a göre yalnız iyiler eylemlerin hedefi olabilir ve iyi olan

ne ise o, insanın hedefi, eylemleri ve düzeni olmak durumundadır (Alpers-Gözl, 1976; 32,36,37).

Skopos ayrıca Aristoteles etiğinde de önemli bir yer tutmuştur. Platonda olduğu gibi Aristoteles'te de Skopos insanın eylemlerini düzenleyen, bu eylemlerle uyumlu *kişisel yaşam hedefleri* anlamındadır. Aristoteles için artık hedefi inşa etmek önemli değildir, aksine gerçek hayatta her durumda bu hedefi gerçekleştirme daha önemlidir. Aristoteles Eudemischen Etiğin 4. kitabında doğru eylemde bulunanın bir hedefe (Skopos) sahip olması gerektiğini belirtmektedir (Alpers-Gözl, 1976;49, 54).

Skopos kavramı Aristoteles'te, Platon'da olduğundan daha fazla yer tutar. Platon'da etik alanda yeni bir anlam kazanan Skopos, Aristoteles etiğinde de merkez kavram haline gelmiştir, fakat Aristoteles bu kavramı sadece etik alanı ile sınırlamamış, kavram etik dışı kullanımda da varlığını korumuştur. Aristoteles'te Skopos, yönelme noktasının hedefi ve tekniğin normudur (Alpers-Gözl, 1976;46). Ki bu yaklaşım Aristoteles'in Fizik ve Metafizik eserlerinde görülebilir.

Metafizik ve Fizik eserinde nedenler üzerinde duran ve nedenleri dörde ayıran Aristoteles, son nedeninde Skopos'a teleolojik, yani erekbilimsel bir anlam yükler. Bu anlayış her şeyin bir nedene bağlı olarak açıklanabileceğini savunan nedenselliğe karşın, her şeyin bir amaç doğrultusunda gerçekleştiği iddiasına dayanmaktadır. Burada göz ardı edilemeyecek bir fark ortaya çıkmaktadır: Daha önce "tekniğin odak noktası" olan Skopos , artık "araştırmanın amacı" anlamına gelmiştir. Aristoteles böylece, teknik bir terime dönüşen Skopos'u, araştırmanın ve eğitimin yönlendirici ana amacı olmak bakımından gelişimin başlangıç noktası olarak kabul etmiştir (Alpers-Gözl, 1976; 47). Bilgiye ancak dört neden (maddi, fail, formel, ereksel neden) ile ulaşabileceğimizi belirten Aristoteles'te Skopos'un *araştırmanın amacı* şeklinde bir anlam kazanmış olması, kavramın filozof tarafından *her şeyin bir amaç doğrultusunda meydana geldiğini* belirttiği son neden olan *ereksel neden* bağlamında ele alındığını düşündürmektedir. Fakat filozofun

bazı eserlerinde ereksel nedene karşılık olarak yer yer Telos yer yer de Skopos'u kullandığına rastlamak mümkündür.

Aristoteles Platon'un Skopos yaklaşımını kabul etmekle beraber, yukarıda da belirtildiği gibi kavram Aristoteles'te genelde kendi mecazi berraklığını kaybetmekte ve filozof tarafından kendisi ile aynı anlama sahip olduğu düşünülen Telos kavramıyla yer değiştirebilen terminolojik bir sistem içerisinde sıralanmaktadır. Skopos içeriksel olarak eylemde bulunanın hedefidir, yani iyi olan şeydir. Fakat kavram Platondaki gibi artık aynı zamanda eylemde bulunmanın normu anlamında değildir. Aristoteles'te bu kavramın arkasında artık salt iyilik fikri yer almaz, aynı zamanda özellikle etik dışı alanda anlamının geliştiği görülen Skopos'un finalistik, yani ereğe ulaşma şeklinde bir anlam kazandığı görülür (Alpers-Gözl, 1976;104).

Platon sayesinde etik bir içerik kazanan Skopos kavramı Stoa etiğinde, insan hayatının amacı (Telos) üzerine tartışmaya dönüşmüştür. Dikkati çeken ise Stoacılığa kadar eş anlamlı kullanılan Skopos ve Telos'un Stoacılıkla beraber aralarında bir ayrımın yapılmasıdır. Stoacılıkta Skopos ok sporcuları için kullanılırken, Telos ahlaki eylemler için kullanılmaktadır. Skopos ulaşılması gereken hedef iken, Telos bu hedefe ulaşma başarısıdır. Nihai bir durum olan Telos hedef ile ilgili amaçlanan eylemdir ve Skopos tarafından belirlenmektedir (Alpers-Gözl, 1976;67-68).

Stoacılıkta Skopos tüm eylemlerin ilişkili olduğu amaçlanan hedef iken, Telos sona ulaşma durumudur. Bu kullanım Skopos'un süreç, Telos'un ise sonuç olarak görülmesini olanaklı kılmaktadır. Telos'un Skopos tarafından belirlenmesi, bir anlamda hedefin eylemi belirlemede önemli bir rol oynadığını öne çıkarmaktadır. Nitekim varmak istediğimiz son, bizim ona nasıl varacağımızı bize gösteren bir ışık gibidir. Stoacılığın Telos tanımı Vermeer'in çeviri tanımına uymaktadır. Vermeer Skoposçu anlayışla çeviriyi, "amaçlı bir eylem" olarak tanımlarken, bir anlamda Telos'a işaret eder. Gerçekte çeviri süreci için Skopos ve Telos kavramlarının çevirinin başlangıcından bitimine kadar olan süreci kapsadığını söyleyebiliriz. Skopos kavramının çeviri sürecine, Telos kavramı-

nın ise çeviri sonucuna denk gelmesi, bir bakıma Skopos odaklı çeviribilimin salt çeviri ürünü olan erek metne değil, çeviri sürecinin belirleyicisi olan kaynak metni anlama ve üretme sürecine de atıfta bulunduğunu gösterir. Telos odaklı, yani ürün odaklı bir çeviribilim, salt erek metnin üretilmesine odaklanmakla, çoğul dizge kuramı ya da betimleyici kurama denk gelmektedir. İşlevsel çeviri kuramcıları her ne kadar, çevirinin nihai amacı olan işlevini öne çıkarsalar da, Skopos kavramıyla Vermeer bu işlevselliği kaynak metinden ve çeviri sürecinden yola çıkarak açıklamaktadır.

Yunanca „hedef, niyet, amaç“ anlamında consilium, finis, intentio, propositium gibi eşanlamlı sözcükleri karşılayan Skopos (Alpers-Gözl, 1976;132) bu anlamı ile (finis/finalistisch) 1981 yılında Coseriu tarafından, çeviride soyut optimal değişmezliğin hiçbir suretle söz konusu olamayacağı, çevirinin nihai sona yönelik, yani bir diğer anlamda erek odaklı ve tarihsel bir etkinlik olduğu, optimalliğin alıcının durumundan durumuna, metnin çeşidine ve çevirinin amacına göre çeşitlilik göstereceği şeklinde ele alınmıştır (Prunc, 2002; 145-146).

Aslında çeviribilim literatüründe çevirinin teleolojik, yani her şeyin temelinde bir erekliliğin olduğunu ilk dile getiren Jiri Levy olmuştur. 1967 yılında yazmış olduğu „Translation as a Decision Process“ adlı makalesinde Levy teleolojik bakış açısına göre çevirinin bir iletişim süreci olduğundan bahseder ve çevirinin amacının yabancı dildeki okuyuculara orijinalin bilgisini iletmek olduğunu söyler (Venuti, 2000: 148). Çeviribilimde Skopos Kuramının teleolojik temellere dayandığını ilk dile getiren ise Muharrem Tosun’dur (Tosun, 2002: 96).

Skopos-Telos ve Çeviribilim

Yapılan bu araştırmalar sonucu Skopos’un ilk anlamının *bekçi, gözcü* olduğu ve buna bağlı olarak daha sonra *gözetlemek, dikkatlice bakmak* anlamlarını kazandığı görülmüştür. Nomina rei actea modelinde kavramın hedef, nişangah anlamlarına geldiği görülmüş olup, çeviribilim bağlamında kavramın bu anlamı ile önem taşıdığı düşünülmektedir. Almanca Zweck kavramına karşılık gelen Telos ise amaç, hedef, son anlamlarını içermektedir. Çalışma

boyunca yapılan gözlemler Skopos'un süreç, Telos'un ise sonuç anlamında kullanıldığını ortaya koymaktadır. Sonuca yönelik olan Telos erek, sürece yönelik olan Skopos ise amaç anlamına gelmektedir. Telos ile bir ürün elde edilirken, Skopos ile de bu ürün elde edilmeye çalışılır. Fiil bitmekte, sonuçlanmakta ve Telos gerçekleşmektedir, fiilin sürmesi, yani diğer manada hedef alma ise Skopos'dur. Kavramlara bu açıdan yaklaşıldığında erek metin, erek kültür vb. denildiğinde ereğin Yunanca karşılığının Telos'ta, erek odaklı kuramlardaki amacın üstünlüğünü göz önüne alındığında ise amacın karşılığının Skopos'ta aranması gerekir.

Telos ilkçağ Yunan felsefesinde aslında varılacak son nokta, ulaşılabilecek hedef anlamında kullanılan, dolayısıyla da ereğe denk düşen bir terim olmakla beraber, telos, yani erek olmaksızın insani etkinliklerden söz etmek mümkün değildir. Bir amaç (Skopos) doğrultusunda bir etkinlikte bulunulur ve bu etkinliğin sonunda (telos) bir şey elde edilir. Yani bir şey elde etmek (telos) için amaçlı (Skopos) bir eylemde bulunmak, son tahlilde süreç ve sonuç arasında mutlak bir bağın mevcut olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar Dizdar (1999, 104) Skopostheorie adlı çalışmasında Skopos'un kavramsal olarak hem çeviri sürecini hem de çeviri metni, yani sonucu nitelediğini belirtse de, yapılan çalışmada süreç ve sonucun kavramsal olarak farklı kelimeler ile karşılandığı gözlemlenmiştir. Telos'a Skopos aracılığı ile ulaşılmaktadır ve Skopos olmadan bir Telos'tan bahsetmek söz konusu değildir. Skopos ve Telos biri olmadan diğerinin varlığının anlamsız olduğu bir kavram çiftidir ve her ikisi farklı noktalara gönderme yaparak bir bütünü oluşturan iki parça görevi görürler.

Çeviribilimde sık olarak düşülen yanılgı ise hem çeviri metin, hem de çevirmen (işveren vs.) için bir amaçtan bahsediyor olumasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi erek özneye, işlev ise nesneye ilişkin bir durumdur. O halde çeviribilimde oturmuş bir kavram olan erek metin, erek kültür vb. terimcelerin amaçlarından değil, ancak işlevlerinden bahsedilebilir. Eylemlerin bir amacı varken, bu eylemlerin ulaşmak istediği bir hedef vardır. Buradan da anlaşılacağı üzere hedef gelecekte olacak bir durum iken, amaç

içinde bulunulduğu, kullanıldığı zamana aittir. Hedefe yönelten ise amacın kendisidir.

Skopos Kuramı

H.J Vermeer “Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie” (1978) adlı makalesinde çevirinin birincil parametresinin *amaç, niyet* olduğuna değinir ve yine aynı makalede ilk olarak Skopos kuralından bahseder. Her ne kadar ilgili makalede Skopos kuralı, amacı ve işlevi genel hatları ile ele alsada, kuram 1984 yılında Vermeer/Reiss tarafından yayınlanmış olan “Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie” (1984) adlı eser ile çeviri-bilim dünyasındaki yerini almıştır. H.J. Vermeer’in kuramı o güne kadar hakim olan kaynak metin odaklı, yapısalcı ve dilbilimsel yaklaşımları temelden sarsmış ve yerine erek dil ve kültürü ön plana çıkaran işlevsel yaklaşımın benimsenmesini sağlamıştır.

H.J. Vermeer (1984) eserinde “Zweck-Amaç”, (ve Ziel-hedef), “Funktion-İşlev” ve “Skopos”u eş anlamlı kullanacağından sözü eder ve Skopos’un Yunanca=*Amaç, hedef* anlamına geldiğini belirtir (1984; 96). Skopos kuramı terminolojisi için Vermeer “Hedef” veya “Amaç” yerine eylem kuramında benzer anlamlara gelen “Intention” (kasit, niyet), “Absicht” (gaye, maksat) veya “Funktion” (İşlev) kavramlarının olduğunu da vurgular. “Hedef”, “Amaç”, “Niyet”, “Maksat” ve “İşlev” kavramlarının, teleolojik kavramlar olduğunu ve bunların yine kendi aralarında detaylandırılabilirliğini ve birbirlerine karşı sınırlandırılabilirliğini dile getiren Vermeer, “Hedef (Ziel)”, “Amaç (Zweck)” gibi terminolojik olarak iç farklılıklara sahip olan kelimelerden Ziel’i kavram karmaşasını engellemek amacıyla üst kavram olarak kullanmayı öngördüğünü belirtir. Çeviri için ise amaçlanan hedefi “Skopos” olarak belirten Vermeer, Skopos’un Yunanca *Hedef, Amaç, Maksat, Kasit* anlamlarına geldiğini belirtmektedir. Vermeer her ne kadar bu kavramları tek bir çatı altında toplamak istese de, Christiane Nord özellikle “İşlev” ve “Niyet” arasında bir ayrıma gitmeyi uygun görmektedir. Nord’a göre “Niyet” bir metni belli amaçlar için üreten yazarının niyetidir. “İşlev” ise aslında amacı tanımlamaktadır, bir metnin alıcının fikrine, düşüncesine göre bir ama-

ca sahip olmasıdır. Fakat Vermeer, Nord'un bu ayrımına karşın yine de "Ziel" kavramını, üst kavram olarak kullanacağını belirtir (Vermeer, 1990; 93-94).

Vermeer kaynak metnin, adından da anlaşılacağı gibi, kaynak kültüre yönelik olduğunu ve bu bakımdan kaynak kültüre bağlı olduğunu dile getirir. Buna karşılık erek metnin, yani çeviri metnin ise erek kültüre yönelik olduğunu ve erek kültürde sayılması gerektiğini söyler. Çeviri metin ve bu metnin kaynak metnin gerekirse birbirlerinden ayrılabilirliğini savunan Vermeer'e göre erek metin, kendinden önce üretilmiş olan kaynak metinden farklı olarak, erek dil ve kültürde belirlenmiş olan bir amaç doğrultusunda yeniden üretilmiş ve çeviri, Skoposu (amacı) tarafından yönlendirilmiştir. Erek metnin üretimi için sözü edilen amaç ile, kaynak metnin üretimi için sözü edilen amaç arasında nasıl bir ilişkinin var olduğu sorusu, çeviri süreciyle ilgili en önemli soruların başında gelmektedir. Vermeer'in Skopos kuramına kadar, kaynak metnin amacının belirleyiciliği ön plandayken, bu kuramdan sonra, erek metnin amacının belirleyiciliğinin ön plana çıkması, diğer çeviribilimciler tarafından salt erek metin ve amacının belirleyici olduğu şeklinde algılanmış ve bu durum yanlış bir kuramsal algıya neden olmuştur. Ve hatta Skopos kuramı ve işlevsel çeviribilimin anlaşılması ve yorumlanması, kaynak metnin amacından bağımsız bir 'yeniden üretim'den söz etmeye kadar varmıştır. Kaynak metnin amacının yok sayılarak, erek metnin amacının tek belirleyici olması yanılığı, Skopos kuramıyla ilgili tarihsel bir yanılığa dönüşmüştür. Bu kuramsal yanılığın, bugün hala Skopos kuramı ve işlevsel çeviribilimin kaynak metni ve kaynak metnin yazılış amacını reddettikleri şeklinde bir kuramsal düşünceye sahiptir. Gerek bu düşünceyi savunanlar, gerekse bu düşünceye karşı çıkanlar açısından, kuramın yanlış yorumuyla ortaya çıkan yanılığın sonucu, kuram ve uygulama anlamında uzun yıllardır süregelen yanlış algı bir türlü yıkılamamıştır. Vermeer, erek metnin kaynak metinden farklı bir amaç doğrultusunda yeniden üretiminden bahsederken bunu kaynak metni yok sayma, onu görmezden gelme anlamında ifade etmemektedir. Fakat bu söylemi ile Vermeer birçok çeviribilimcinin eleştirilerine maruz

kalmış ve kuramın yanlış algılanışı birçok çeviribilimcinin kaynak metnin amacından bağımsız çeviri kuramı ortaya atmasına neden olmuştur.

Vermeer'in Skopos kuramıyla söylemek istediğini, yine kendi örneği bağlamında şöyle açıklamak mümkündür: Bir aşçılık kursunda öğrencilere verilen yemek tarifi, öğrencilerin hatasız bir yemek yapmasını sağlamak içindir. Fakat çeviri bölümünde okuyan öğrencilere alıştırma örneği olarak verilen aynı metin, onların yanlış bir yemek yapmaması için değil de; örneğin, "bir yemek kitabının çevirisinde nelere dikkat edilmelidir" (örneğin bazı ülkelerin ağırlık ölçü birimi farklı olmaktadır), şeklindeki bir amacına yönelik olabilir. Burada amaçlar farklı olmakla birlikte, kaynak ve erek metin arasında bir amaç değişikliğinin söz konusu olmadığı söylenebilir. Öğrenciler her ne kadar alıştırma için çeviri yapsalar da, bu onların metni kendi gerçekliğinden uzaklaştıracağı, anlamını farklılaştıracağı anlamına gelmez. Tek fark, metne bir grubun buna lezzetli bir yemek yapmak için, diğer grubun ise çeviri yetisini iletirmek için ihtiyaç duymasıdır. Ama tarif aynı tariftir ve sadece Vermeer'in iddia etmiş olduğu "hizmet amacı" farklılığı vardır. Söz konusu olan metnin kullanımıyla ilgili amacın farklılığı değil, metnin kullanımının farklılığıdır. Bu noktada asıl sorun, bir metnin yazılma amacıyla kullanım amacının ayırt edilememiş olmasında yatmaktadır. Çevirmen bir metin kullanıcısı değil, metin yazarıdır, metni yeniden üreten kişidir. Çeviriden anlaşılan çevirinin amacıdır. Amaç belirlenebilmekle birlikte, bu amacın varacağı son önceden bilinemez.

Amacı ön plana çıkaran Skopos kuramı ile çeviribilime yeni bir bakış açısı kazandıran Vermeer, çeviri için en önemli ilkenin kaynak metin olmadığı, aksine iletişim amacı ve bu amacın erek kültür gerçekliği altında mümkün olan en uygun şekilde gerçekleşmesi olduğu görüşündedir. İletişim söz konusu olunca, iletişimde bulunan bireylerin eylemleri ve bu eylemlerin iletişim amacına yönelik olması öne çıkmaktadır. İletişimin gerçekleşmesi bir eylem sonucu meydana geleceğinden, iletişimsel eylemler amaçlı eylemlerdir ve her eylem de bir amaca ulaşmalıdır. Dolayısıyla bir amaca ulaşan bir eylemin bir sonuca, yeni bir duruma ve bel-

ki de “yeni” bir gerçekliğe ulaşacak olmasını kaçınılmaz olarak değerlendiren Vermeer’e göre çeviribilimde bu yeni gerçeklik, eylemin varacağı bu son, bu yeni durum, kısacası bunlara vesile olacak olan çeviri eylemi “erek metin” odaklıdır ve Skopos sözcüğü, çevirinin amaç ve hedefi için teknik bir terimdir (Vermeer, 1990: 68, 81; Venuti, 2000: 221).

Sonuç

Skopos sözcüğünün köklerine bakıldığında, sözcük tarihsel serüveni boyunca üç anlam kazanmıştır: ilki bir özneyi niteleyen “gözcü” anlamı, ikincisi hedeflenen bir nesneye işaret eden ve nişangah kavramı ile kazandığı “hedef” anlamı ve üçüncüsü ise Platon ve Aristoteles ile kazanmış olduğu, insan eylemlerine yön veren “amaç” anlamı. Bu üç anlam bağlamında Skopos çeviribilime şu şekilde adapte edilebilir; (1) gözcü anlamı ile kaynak metin yazarı, kaynak metin, kısacası kaynak dünya (2) hedef anlamı ile erek kültür, erek dil, erek alıcı, yani erek dünya (3) amaç anlamı ile çevirmen eylemi, işverenin talebi, alıcının beklentisi, kısacası çeviri süreci. Skopos’un sahip olduğu bu üçlü anlam ile sözcüğün Aristoteles ile kazanmış olduğu *her şeyin bir amaç doğrultusunda gerçekleştiği teleolojik, yani erekbilimsel* anlamı, ayrıca teleolojik yaklaşımda amacın failden bağımsız olmayacağı gerçeği, Skopos’un kaynak odaklı olduğunun diğer bir göstergesidir, ki bu da çeviribilimde kaynak metnin, kaynak kültürün/dilin/yazarın varlığının çeviri sürecinde göz ardı edilemeyeceğinin bir kanıtıdır.

İlk anlamlarından yola çıkarak Vermeer’in Skopos’tan sadece hedef anlamında yararlanmak istediği düşünülebilir. Fakat Skopos’un daha sonraları amaç bağlamında süreci vurgulayan anlamı, Vermeer’in kuramının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda Vermeer Skopos ile süreç içerisindeki amacı kast ederken, sürecin başına ve sonuna da gönderme yaparak hem kaynak metni hem de erek metni bu amaç zincirinin birer halkası olarak görmüştür. Fakat kuramcının ‘çevirinin amaca göre yapıldığı’ söylemi bazı çeviribilimciler tarafından yanlış anlaşılmıştır. Vermeer’in amaçtan kastı kaynak metninden uzaklaşmak değil, bilakis metnin yazılım amacından uzaklaşmaktır. Suyun 100 derecede kay-

nadığını söyleyen bir metinde değişmeyen anlam suyun kaynama noktasıdır. Kısacası erek metni erek metin yapan kaynak metnin varlığıdır, çünkü Aristoteles'in de belirttiği gibi meydana gelen şeyin bir parçasının daha önceden maddede zorunlu olarak var olması gerekmektedir. Kaynak metinden ne kadar az sapılırsa ve kaynak metnin ifadelerine sözdizimi açısından ne kadar yönelinirse, erek metnin dilbilgisel açısından o kadar hatalı olacağından ve metnin içerik ve anlam bakımından alıcı tarafından çok zor anlaşılacağından bahseden Vermeer, bu bağlamda Skopos kuramını, geriye dönük (retrospektiv) kaynak metin odaklı çeviri stratejisi yerine ileriye dönük (prospektiv), erek kültür koşullarına yönelik olan çeviri stratejisini üzerine inşa etmiştir.

Çeviribilimde 80li yıllarda gerçekleşen bu yeni yaklaşım elbette ki yeni bir terim ile kendini ifade etmişti. H.J. Vermeer 'in erek odaklı kuramını, Yunanca bir sözcük olan Skopos terimiyle adlandırması Tosun'a (2002) göre modern çeviribilim kuramının izlerinin tarihten geldiğinin bir kanıtıdır. Skopos çeviribilim alanında her ne kadar amaç kavramına karşılık kullanılsa da, tarihte ortaya çıkışına bakıldığında kavramın amacın yanı sıra *hedef* anlamına da geldiği ve Almanca Ziel sözcüğüyle karşılandığı görülür. Skopos kavramının anlamıyla ilgili zaman zaman çelişkiler yaşanmıştır ve kimi zaman amaç, kimi zaman hedef, kimi zaman hedeflenen amaç gibi anlamlara gelen Skopos, Vermeer ile *işlev* anlamını da kazanmıştır. Skopos kavramı konusunda çeviribilim alanında net bir bakış açısı geliştirilememiş ve terimi devamlı olarak erek metinle ilişkilendiren çeviribilimciler, kaynak metni Skopos kavramının içine yerleştirmede oldukça zorlanmışlardır. Bu nedenle işlevsel çeviribilimciler devamlı şekilde kaynak metni görmezden gelmek, ya da yok saymakla suçlanmışlardır. Oysa Skopos teriminin kökenlerine indiğimizde kavramın Telos sözcüğü gibi salt sonuca yönelik bir eylem değil, bir süreç ve bu sürecin başlangıcında, bilinçte daha önceden var olan bir amaçtan yola çıkmak anlamında olduğunu görürüz. Bu bakış açısıyla Skopos terimini yorumladığımızda Skopos'un anlamı, kaynak metnin yazılışı esnasındaki Skopos'un, erek metnin üretiminde farklı işlevi yerine getirmek için de olsa varlığını korumasıdır.

Çeviribilim terminolojisi ile özetlemek gerekirse, bu çalışma kaynak metne, kaynak metnin varlığının kabulüne geri dönüşün sözcüğü olduğu bir yaklaşımı benimsetmek amacındadır. Geri dönüşten kasıt kaynak metnin sözcüğü sözcüğüne ve eşdeğer çevirisi kuralını benimsemek değil, bilakis kaynak metnin varlığının, kaynak metin yazarının varlığının çeviride inkar edilemeyeceği ve yadsınamayacağıdır. Ancak kendisinden hareket edilebilecek bir metin ile erek alıcıya ulaşılacağına göre erek odaklı kuramlar olarak adlandırılan günümüz çeviribilim anlayışında hakim olan erek dil, erek kültür, erek alıcı ve erek alıcının beklentileri doğrultusunda amaca yönelik eylemde bulunma olan çeviri faaliyetine ek olarak, kaynak metnin ve kaynak metin yazarının varlığının göz ardı edilemeyeceği düşünülmektedir. Değişmeyen şey olarak kaynak metin, değişimi harekete geçiren olarak değişime uğrar. Değişen şey (erek metin) ise değiştiği şeyden (kaynak metin) farklıdır, yani birbirinden farklı olan bir başlangıç ve son hal vardır, çünkü farklılık olmazsa değişim de olmayacaktır. Fakat bu değişim sonucunda değişen şeyin (erek metin) değiştiği şeyde (kaynak metin) içkin olduğu unutulmamalıdır, yani değişim süreci boyunca ve değişim sonucunda kaynak metnin daim kaldığı yadsınmamalıdır. Çünkü değişikliğin meydana geldiği ve değişmeyi kabul eden şey maddedir, yani kaynak metin. Bu maddenin değişime uğramış hali ise formdur, yani erek metin. Dolayısıyla bir erek odaklılıktan bahsedebilmek için bir kaynak durumu kabul etmemiz gerektiği gibi, bu kaynağı tüm süreç boyunca göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Hedefe ne kadar iyi ulaşmak isteniyorsa, kaynaktan o kadar iyi yararlanılmalıdır, çünkü hedefe ulaştıracak olan yine kaynağın kendisidir.

Kaynakça

- Alpers-Gözl, Roswitha (1976). *Der Begriff Skopos in der Stoa und seine Vorgeschichte* Georg Olms Verlag, Hildesheim.
- Dizdar, Dilek (1999). “Skopostheorie” Handbuch Translation içinde, S:104-107, Stauffenburg Verlag
- Prunč, Erich (2002). *Einführung in die Translationswissenschaft*-Selbstverlag, Graz.
- Reiss, K; Vermeer, H.J (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Tosun, M (2002). *Çeviribilim Kuramlarının Uyduğu Gelişme Çizgisinin Çeviri Eğitimi Yansıması (Paradigma Değişiminin Karakteri)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi
- Vermeer, H.J. (1978). *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie* Lebende Sprachen, Sayı 23, No: 3, Sayfa: 99-102.
- Vermeer, H.J. (1990). *Skopos und Translationsauftrag- Aufsätze* Institut für Übersetzen und Dolmetschen der Universität Heidelberg, Heidelberg.
- Vermeer, H.J. (1989). *Skopos And Commission In Translational Action*, Lawrence Venuti (2000) *The Translation Studies Reader* Routledge, London